

Immanuel Kant'ta Özgürlük, Ahlak, Hukuk ve Devlet

Ahmet Ulvi Türkbağ

1. Bölüm

"Her şerefli insan, vicdanını yitirmektense,
şerefini yitirmeyi yeğ görür."

Montaigne

A) Giriş

İnsanlık varolalı beri tartışılan bazı sorunlar vardır ki, günümüze değin onlar üzerinde sonuçsal bir çözüme varmak mümkün olmamıştır. Bunun yanında bir takım sorunların fark edilip çözüm aranması, insanlığın belirli bir olgunluğa erişmesini gerektirmiştir. İşte Kant, yukarıda belirtilen her iki tip soruna da çözüm getirmek amacıyla köklü bir araştırmaya girişerek sonuçta büyük bir felsefi sistem kurmuştur.

O'nun sistemi gibi tek bir kişi tarafından kurulup geliştirilen ve pek çok sorunu kapsamına alan düşünsel çalışmalar, felsefe tarihinde parmakla gösterilecek kadar azdır.

İleride de göreceğimiz gibi, Kant'ın değeri, getirdiği çözümlerin tartışmasız doğruluğundan kaynaklanmamaktadır. O, daha çok olağanüstü disiplinli çalışmasıyla felsefeye yeni bir görüş açısıyla, yeni sorunlar getirmiş; daha doğrusu, önceleri bölük pörçük ortaya konmuş sorunları sistemli ve açık şekilde ifade etmiştir.

Yani O'nun asıl değeri sisteminin içeriğinde değil yaklaşımında ve formundadır. Kant Sisteminde içeriği belirleyen bir öge olarak formun rolü düşünülürse bu sonuca da şaşmamak gerekir.

Bu çalışmada günümüzde de tartışılmaya devam eden ve dolayısıyla belirli bir değere sahip olan Kant Sistemi özgürlük, ahlak ve hukuk ağırlıklı olarak incelenmeye çalışılacaktır.

B) Kant'ın Düşünce Dünyasına Getirdiği Yenilikler

1 – Kant ve Kopernik

Kant, Königsberg Üniversitesi'ne felsefe öğrencisi olarak girmekle birlikte, doğa bilimleri ve matematikle de oldukça derinden ilgilenmiştir. Sistemi de bu ilgisinden bağımsız değildir. Aksine O, Sistemini çağının doğa bilimleri ve matematik bilimlerinde ulaştığı aşamada üzerine kurmuştur.

Hume'un etkisiyle dogmatik uykusundan uyandıktan sonra,¹ salt aklı eleştirel bir incelemeye tabi tutmuş ve vardığı sonuçları Kopernikus vari bir devrim olarak nitelendirmiştir.² Kant bunu şöyle ifade ediyor: "Kopernikus, bütün yıldızlar kümesinin, gözleyicinin çevresinde dön-

düğünü varsayan gökcisimlerinin hareketlerine ilişkin açıklaması tutmayınca, o zaman yıldızları durağan bırakan ve onların çevresinde gözlemciyi döndüren varsayımının daha başarılı olup olmadığını denedi".³ Kopernik, "Yer küresini evrenin merkezi olmaktan çıkarıp güneş etrafında dolanan sıradan bir gezegen saymıştır".⁴ Yani Güneş ve diğer gezegenleri dünya etrafında döndürme yerine; dünyayı güneş etrafında döndürmüştür.

Kant'ta çağının anlayışının tersine zihni nesnelerin çevresinde değil, nesneleri zihnin çevresinde dolaştırmıştır.⁵ Yani tek bir cümle ile ifade etmek gerekirse Kant'ın devrimi: "Nesnelerin bizim bilgimize göre biçimlendiğini, bilgimizin nesnelere göre biçimlenmediğini söylemiş olmasıdır".⁶

2 – Kritisizm

Belki de Kant'ın bilim ve felsefe dünyasına en büyük armağanı kritisizmdir. O'nu kritisizme yönelten Hume'un sepsizmidir.⁷ Şöyle ki, belirli kavramların mutlak doğruluğunu kabullenerek yola çıkan dogmatizmden kurtulmak isteyen Kant her çeşit bilgiye kuşkuyla bakan sepsizmi kullanmıştır.

Doğru bir bilgi elde edebilmek için başlangıçta şüphecilik gereklidir. Ancak onda da aşırıya kaçmamak gerekir. Nitekim Kant, her türlü bilgimizin merkezi olan saf aklı eleştirel bir yaklaşımla inceleyerek ve bilginin bilgisini sorgulayarak işe başlamıştır. O dogmatik körlükten kurtulmuş ve fakat şüpheciliğin karanlıklarına da gömülmemeyi başarmıştır. Kant'ın açık bir biçimde ortaya koyduğu bu eleştirel yaklaşım sonraları özellikle sosyal bilimlerde objektif ve değerli bir yöntem olarak benimsenmiştir.

C) Kant Sistemi'nde Temel Sorun: Bilgi

Salt Matematik Nasıl Mümkündür?

*Salt Doğa Bilimi Nasıl Mümkündür?*⁸

Kant, Saf Aklın Eleştirisi'nde kendine bu iki soruyu sorup cevap aramaktadır. O, Hume'un kuşkuculuğu ile yola çıkmıştır. Ama kesin, açık ve bilinebilir sonuçlara varabileceğine de inanmaktadır. Şimdi O'nun kendi metodunu kullanmaya çalışarak bilgi hakkındaki görüşlerini incelemeye çalışabiliriz.

1 – İki Evren ve İki Bilgi

Bilgimizin eleştirisine dayanan bu sistemde, öncelikle bütün olay, olgu ve kavramlar gözden geçirilerek bunlar hakkında nasıl bilgi edinebileceğimiz sorusu yöneltilir. Sonuçta ise iki evren için "iki ayrı bilgi edinme yoluna varılır. Şöyle ki, uzay-zaman içinde geçen olay ve olgulardan oluşan algılayabildiğimiz fenomenler (görüngüler) evreni ve duyulardan ayrı algılanamayan, yalnızca aklın ulaşabildiği *Kendinde şeyler* (Ding an sich), numenler evreni olarak iki evren görünür.⁹ Biz her iki evren hakkındaki bilgiye farklı yollardan erişebiliriz ve elde ettiğimiz bilginin niteliği de farklıdır.

Fenomenler evrenine ilişkin bilgiyi algı ile elde ederiz. Bu nedenle bu evrene ilişkin bilgilerimiz, cisimlerin bizzatlı varlığına ilişkin değil, algının bize sunduğu şekliyledir. Bundan dolayı bir fenomen duyarlılığı ve anlığı olan bir suje, yani genel olarak bilinç için geçerli olan algıların bir toplamıdır. Sonuç olarak, bizim fenomenler dünyasına ilişkin bilgilerimiz eksik ve bize algının sunduklarıyla sınırlıdır.

Ancak yine de objektiftir. Çünkü bilinç sahibi bir özne – insan için tam ve ayındır.¹⁰ Oysa numenler kendinde şeyler evrenine ilişkin bilgimiz çok daha kapsamlı ve geniştir. Kendinde şeye doğru dan düşünce ile ulaşabildiğimiz için onun aslını olduğu gibi kavrayabiliriz. Numenler evreninin kavramlarına içerik kazandıran da aklın kendisinden başkası değildir. Görüleceği gibi Kant, "Duyulur ve Düşünürlü Dünyanın Formları ve İlkele-ri" adlı yapıtında ortaya koyduğu bu düşüncelerle, Objektif İdealizmi benimsemiş olmaktadır. Daha sonra yayınladığı üç krizinde de bu düşüncelerini geliştirecektir.

2 – Bilginin Niteliği ve Özellikleri

Yukarıda belirtildiği gibi Kant, Saf Aklın Eleştirisi'nde bilgimizin niteliği konusunu tekrar gündeme getirir.

"İmdi deneyden ve hatta bütün duyu izlenimlerinden bağımsız, ayrı böyle bir bilgi var mıdır?... (Bu) derinliğine araştırılması gereken bir konudur. Bu tür bilgilere a priori denir ve bunlar kaynakları a posteriori olan, başka bir deyişle, deneyden gelen empirik bilgilerden ayırt edilir".¹¹

Bu girişin ardından Kant a priori dediği kavramların anlamını da saptamaktadır. "a priori bilgiler deyimini yalnız, şu ya da bu deneyden çıkmayan anlamına değil de, her türlü deneyden salık olarak bağımsız meydana gelen bilgiler anlamında alacağız".¹² Ancak aynı yapıtta Kant her türlü bilginin deneyle başladığını belirtmektedir.¹³ Şimdi bu çelişik gibi görünen ifade üzerinde duralım.

Bilgi deneyden gelir ama bu bilginin tüm unsurlarının deneyden çıktığı anlamına gelmez. İçeriksel bilginin deneyden

geleceği açıktır. Var olan bir A olgusu hakkındaki bilgimizi deneyden elde ederiz. Ama kesinlikle bilgi olgusunun kendisi ve bilme yetisi deneyle ilgili değildir. İşte a priori kavramı bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu önsel biçimler bilgi elde edilişimizde ve kavrayışımızda çok önemli roller sahiptirler. Öyle ki, biz fenomenler evreninden gelen verileri, bu zorunlu ve tümel olan önsel biçimlerle birlikte ve onlara göre algılayıp kavrarız. A prior'ler, hem algı sırasında –eklenerek– hem de kavrama sırasında –düzenleyerek– bilgi edinme sürecinde önemli bir işleve sahiptirler. Örneğin belirli bir fizik olay olan Ay'ın hareketini algımlarken biz O'na duyarlılığımızın iki önselini –uzay ve zamanı– ekleyerek algılarız. Dolayısıyla Ay'ın hareketini bildirirken de, belirli bir zaman ve uzamda yer değiştirmeden söz ederiz.

Bilgimizin düzenlenip kavranması aşamasında da, önsel biçimler belirli işlevlere sahiptirler. Duyarlılığımızın yanı sıra anlığımızın da önselleri vardır. Bunlar "Kategorilerdir".¹⁴ Nicelik, nitelik, nedensellik vb. olup on iki tanedir. Anlık bu kategoriler sayesinde duyarlılığın sunduğu verileri biçimlendirip düzenleyerek kavrar. Yukarıdaki örneğe dönecek olursak, duyarlılığımız ayın hareketinin ardından, denizlerin hareketini de (gel – git) anlığa getirir. Anlıkta kendi önseli olan nedensellik bağınu bu iki olaya uygulayarak onları biçimlendirip düzenler, biz sonuçta gelgit olayının nedeni olarak Ay'ın Dünya çevresindeki hareketini kavramış oluruz.¹⁵

Bir de bu konuda analitik ve sentetik yargılardan söz etmek gerekir. Kant, bu yargıları şöyle tanımlar.

"Ya 'B' yüklemi, 'A' konusunun içinde

örtük olarak bulunan bir şeydir; ya da 'B' yüklemi yargının konusu olan 'A' kavramına gerçekte bağlı olmakla birlikte, tamamen 'A' kavramının dışındadır. Birinci türdeki yargılara ben analitik (çözümleyici) yargılar, ikinci türdeki yargılara da sentetik (Birleşimsel) yargılar diyoruz.¹⁶

"Bunlardan birincilere açıklayıcı, ikincilere de genişletici yargılar diyebiliriz; çünkü bu birincilerde yüklem, konu kavramına hiçbir şey katmaz, bu kavramda düşünülmüş olanı (karışık da olsa) yalnız çözümleme ile parça kavramlara ayırırlar; buna karşılık ikincilerde konu kavramında hiç de düşünülmemiş olan ve bu kavramın çözümlemesi ile çekip çıkarılabilecek bir yüklem katarlar."¹⁷

Bu tanımlar çerçevesinde tüm matematiğin ve doğa bilimlerinin yargıları sentetik yargılardır. Son olarak Saf Aklın Eleştirisi'nde çözümlemek istenen temel sorun üzerinde duralım: bu sorun, insan bilgisinin sınırı ve her çeşit deneyden bağımsız bir bilgi olup olmadığı sorunudur. Kant bu sorunu bir çeşit uzlaşım ile çözerek bilgiyi, dış dünyadan gelen verilerin bilinççe değerlendirilmesi olarak kabul ederek "görüşsüz kavramlar boş, kavramsız görüşler kördür" formülüyle ifade etmiştir. Dolayısıyla bilgi, duyarlık ve anlığın birlikte çalışması sonucu elde edilebilir.¹⁸

3 – Değerlendirme

Görüldüğü gibi Kant, sistemini kurmuş ve belirli mutlak kavramlara ulaşmıştır. Bunları çağında geçerli olan Newton fiziği ve Eukleides geometrisinden almıştır. Şöyle ki, Newton fiziğine göre zaman ve mekan mutlak kavramlardır. Kant, bu mutlaklığı doğadan alıp bilincin özelliği haline getirerek açıklamış ve belki daha

da katılaştırmıştır.¹⁹ Yine O, uzay kavramını mutlak olarak gören Eukleides geometrisini kabul etmiştir ki bu geometri 2000 yıldır geçerliydi. Kant'ın böyle sağlam dayanakları sistemine temel alması uzun süre geçerli olacak bir eser yaratma isteğindendir. Fakat ne yazık ki, ölümünden kısa bir zaman sonra, 2000 yıldır geçerli olan Eukleides geometrisine karşı yeni geometri akımları doğmakta gecikmemiştir. Bunlardan ilki, Eukleides'in beşinci postulasına karşı çıkarak bir noktaya iki paralel doğru çizilebileceğini savlayan Lobaçevski Geometrisi (Hiperbolik Geometri)'dir. Ardından beşinci postulanı reddedip ikinciye de değiştiren Riemann Geometrisi ortaya atılmıştır. Geometri kontusundaki bu değişikliklerin ardından Newton fiziği de Einstein'ın izafiyet kuramı ile Planck'ın Quantum kuramı tarafından köklü değişikliklere uğratılmıştır. Gerçi Newton fiziği geçerliliğini tümüyle yitirmiş değildir. Ancak, artık evren dişli çarkları takırdarak çalışan büyük bir mekanik düzen olmaktan çıkmıştır. İzafiyet Teorisi, zaman ve mekanın mutlaklığını ortadan kaldırırken, Quantum şaşmaz ve sarsılmaz bir ilke olarak görülen nedensellik bağımlı yüksek bir olasılığa indirgemmiştir.

Pozitif temelin değişmesi ile ortaya çıkan bu eleştirilerin dışında Kant'a yöneltilen diğer bir eleştiri de Agnostik (Bilimezcî) bir tutum izlediği yönündedir. Özellikle kendinde şeylerin ancak inançla kavranabilmesi eleştirilmiştir.²⁰

Bunun dışında çağdaş bilim ne Kant öncesinde olduğu gibi obje merkezli ve ne de Kant'ın yaptığı gibi suje merkezli bilgi edinmeyi kabul etmemektedir. Günümüzde karşılıklı bir görecelik söz konusudur. Şöyle ki: "Bu kuramlarda mutlak

uzay ve mutlak zaman (ve bu arada eşzamanlılık) ortadan kaldırılmaktadır ki, böylece, gözleyen özne (süje) ile gözlenen nesne (obje) arasındaki geleneksel bağın yerine, her ikisinin bir arada çalışması ile oluşan yeni bir bağ konumlanmıştır. Atom fiziği alanında kesin nedensellik yasalarının yerini olasılık yasalarının almış olması bunu göstermektedir.²¹ Son olarak O'nun bilgi anlayışının fenomenler evrenini, doğayı, tümüyle insana bağımlı kıldığı oysa doğanın varlığının insanın varlığına bağlanamayacağı eleştirisi de getirilmiştir.²²

Görüldüğü gibi Kant'a yöneltilen eleştirilerin ana nedeni geometri ve fizikteki değişikliklerdir. Buna yol açarsa O'nun teorisini tümüyle çağdaş bilimlere dayandırmış olmasıdır. Yine de Kant'ın üzerinde durduğu pek çok sorun henüz çözümlenmiş değildir. Ve getirdiği *eleştirel yaklaşım* metodu en az sunulduğu günkü kadar geçerliliğini korumaktadır.

II Bölüm

A) Saf Akıldan Pratik Akla Geçiş: Özgürlük – Ahlak

Kant'ın gerek ahlak gerekse hukuk felsefesindeki temel kavram özgürlüktür. Saf Aklın Eleştirisi'nin bir bölümü de antinomilerle ilgilidir. Antinomiler: görünüşe göre her biri ispat edilebilen karşılıklı önermelerdir.²³ Kant, 5. antinomisinde doğada varolduğuna inandığı katı nedenselliğe karşılık, özgür olan nedenselliği ele alır.²⁴ Özgürlüğe ulaşabilmek için, evrenin, kendi nedeni olmayan özgür bir ilk nedene sahip olduğunu ve dolayısıyla başka ilk nedenler de bulunabileceğini söyler. Böylelikle O, nedensellik zincirini başlatan bir suje olarak insanın irade öz-

gürlüğünün varlığını kanıtlamaya çalışır. Ayrıca sisteminde, ahlaki davranışın bir ön koşulu olarak irade özgürlüğüne ihtiyacı duymaktadır. Aslında O'nun düşüncesinde bu kavramlar karşılıklı ve sürekli birbirini tamamlar niteliktedir. İleride görüleceği gibi, özgürlükle başlayan ahlaki ideal şartlarda yine özgürlükle sona ermektedir. Yani doğa, insana bir çıkış noktası olarak özgür iradeyi sunmuştur. İnsan onu kullanarak gerçek, uygulanır özgürlüğe ulaşacaktır.

Kant, Pratik Aklın Eleştirisi'nin önsözünde özgürlüğü her iki akılda kilit taşı olarak tanımlamaktadır. Ayrıca özgürlük öyle bir İde'dir ki, diğer idelere de nesnelleşme olanağı verir. Özgürlükle ahlak yasası arasındaki ilişki Kant şöyle dile getiriyor:

"Özgürlük ahlak yasasının *ratio essendi* (varlık düzenidir)'sidir, ama ahlak yasası da özgürlüğün *ratio cognoscendi* (bilgi düzeni)'sidir. Çünkü ahlak yasası aklımızda daha önce düşünülmüş olmasaydı, özgürlük gibi bir şeyi varsaymakta kendimizi hiçbir zaman haklı göremezdik. Ama özgürlük de olmasaydı, içimizde karşılaşılabileceğimiz bir ahlak yasası hiç bulunmazdı."

Kant'ın ahlakla ilgili düşüncelerini üç temel kavram altında inceleyebiliriz. İyi irade, Kategorik Emperatif ve özgürlük. Bunlardan irade her iki evrene de ait olup merkezi bir öneme sahiptir.²⁵ O'na göre gerekli olan şey kendisellekle bu iradenin iyiliğidir. "Dünyada hatta dünyanın dışında iyi niyetten başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek başka hiçbir şey düşünülemez."²⁶ Yani, ampirik ya da dünsel başka hiçbir etki olmaksızın iyi harekete tam bir içten kararlı hazır olma-

dan meydana gelen iyi irade²⁷, O'nun ahlak düşüncesini temellendirir.

Tek bir tümceyle bir davranışın ahlakı iyi olması, onun meydana getireceği sonuç ve etki için değil, bizzat kendisi için gerçekleştirilmesine bağlıdır.²⁸

Kant'ın genel felsefesi dikkate alındığında vardığı bu sonuç pek de şaşırtıcı değildir. Nasıl ki, bilgi-teorisinde hakikat, düşüncenin objesi ile uygunluğunda değil de, doğrudan kendi yasalarına uygunluğunda ise; bir eylemin ahlaklığı de, nesnel bir değere uygunluğunda değil, bizzat kendi yasalarıyla uyumundadır.²⁹ Bu noktada karşımıza kategorik emperatif çıkmaktadır. Şöyle ki, özgür irade sahibi insan doğal zorunlulukla değil, gereklilikle hareket edebilecektir. Bu şartlar altında iradenin onu zorlaması ancak buyruk biçiminde olur ki, bütün ahlak yasalar koşullu (hypothetik) buyruk biçiminde değil, kesin (kategorik) buyruk biçiminde görünürler.³⁰

Kant kategorik emperatifi şöyle formüle etmiştir: "Ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin bir ilkeye göre hareket et".³¹ Bu temel formülün üç alt prensibe varılır. İlk olarak, "Öyle hareket et ki, iradenin ilkesi genel bir yasa koyucu iradenin ilkesi olarak tanımlansın".³² Bu biçimde formüle edilen otonomi prensibidir. Prensip insanın her türlü dış etki ve güçten bağımsız olarak kendi kendisine empoze ettiği bir yasayı ifade eder. Yani ahlak yasası bakımından insan, hem yasa koyucu; hem de teba durumunda olduğu için kendinden başka bir varlığa itaat etmemiş olur.³³ Doğallıkla bu sonuca ancak ödev için ödev yapılır ulaşılabilir ki, ödev de duygulara dayanamaz, akıllı varlıkların birbirleriyle olan bağlanmalarına dayanabilir.³⁴

İkincisi, "Öyle hareket et ki, hareketinin ilkesi senin iradenle sanki genel bir doğa yasası haline gelebilsin".³⁵ Bu da evrensellik prensibini ifade eder. Bireyi küçük, dar kalıplarından çıkararak her davranışında tüm insanlığı düşündürmeyi amaçlar.

Son olarak, "İnsanlığı kendi kişiliğinde olsun, bir başkasının kişiliğinde olsun her zaman bir erek gibi görerek hiçbir zaman yalnızca bir araç olarak kullanmayacak şekilde hareket et".³⁶ Bu daha önce Leibniz tarafından belirtilen ve insanlar üzerinde tahakküm kurulamayacağını söyleyen, insan kişiliğine saygı prensibidir.³⁷ Prensip özünde haklı olarak karşılıklı ilişkilerde insanları yalnızca araç olarak görmeyi yasaklamaktadır. Özede, bu prensiplere uygun ve yalnızca ödev bilinciyle hareket eden insan, özgürlüğe ulaşacaktır. Çıktaki irade özgürlüğü birey açısından bu şekilde tamamlanmış olmaktadır. Onu toplumsal hale getirecek olan birazdan değineceğimiz hukuktur.

B) Hukuk ve Devlet

Ahlak üzerinde böyle ciddiyetle duran Kant'ın hukuku ihmal etmesi düşünülemezdi. O, kesin ve katı olan formal ahlakının üzerine, alt yapısına uygun bir hukuk anlayışı getirmiştir. Sisteminde hukuka ahlaktan geçer ve sürekli ikisini birbirine oranlayarak belirlemeye çalışmıştır. Ancak burada hukukun şanssızlığı, Kant'ın tümüyle koyu bir determinizmin hakim sandığı dış evrene ilişkin olmasıdır. Dolayısıyla hukuk onun gözünde hiç bir zaman ahlakın yüceliğine erişemeyecektir.

Kant, hukukta temel olan iki özellik saptar.³⁸ Bunlar hukukun, davranışın dış görünümüyle ilgilenmesi ve zorlayıcı olmasıdır. Kant belki de hukuku ahlaktan

ayrımak kaygısıyla, onun içsel olaylarla (saik, kast) ilgilenmediğini belirtmektedir.³⁹

Ayrıca, hukuka temel özelliğini veren şey de zorlayıcı olmasıdır. Ancak bu zorlama hiçbir zaman meşruiyetini kaybetmemektedir. Çünkü Kant'ın yaptığı tanım gereği hukuk bu zorlamayı "bir kişinin özgürlüğünün başka birisi tarafından tehlikeye sokulmasını önlemek amacıyla" kullanmaktadır.⁴⁰ Şöyle ki, Kant'a göre hukuk: "Genel kapsamlı (evrensel) hürriyet kanununa göre, bir kişinin iradi fiillerini, diğer kişilerin iradi fiilleriyle uzlaşarak şartların bütünüdür."⁴¹ Anlaşılacağı gibi, hukuk zorlama gücünü, insanın ahlaken sahip olduğu özgürlüğü koruması ve gerçekleştirmesi yönünde kullanacaktır. Bu anlamda hukuk, "pratik aklın konusu olan hürriyetin bir aracı olmak niteliğini kazanmaktadır."⁴²

Her konuda biçimci olan Kant sistemi, hukukta da bu özelliğini göstermektedir. Şimdi O'nun hukuk hakkındaki görüşlerini özetle ve fakat daha ayrıntılı olarak incelemeye çalışalım. Özel hukuk açısından Kant sözleşmelerin kurulmasında yalnızca iradelerin uyumunu yeterli görmektedir. Bu uyumun kapsamıysa hukuku ilgilendirmez; görüldüğü gibi, formal ahlak bizi zorunlulukla formal adalete götürmektedir. Hukuki ödevler konusunda da şerefli yaşa, kimseye zarar verme, herkese ait olanı ver ilkeleriyle klasik anlayış benimsenmiş olmaktadır.

Kant'ın ceza hukuku alanındaki görüşleri de oldukça dikkat çekicidir. Şöyle ki, ona göre ceza çığnemiş olan ödev kurallının ahlaken zorunlu bir doğrulaması olmak dolayısıyla başlı başına bir iyiliktir.⁴³ Cezanın bunun dışında başka amaçlarla verilmesine gerek yoktur. Ceza bir

iyilik olduğu için ceza adaleti de mutlak olmalıdır.⁴⁴ Yani devletin, af ve cezanın kapsamı konusundaki yetkilerini dikkatlice kullanması gerekir.⁴⁵ Görüldüğü gibi Kant'ın bu konudaki görüşleri oldukça tehlikeli sonuçlara ulaşabilecek niteliktedir. Çünkü, ceza bizzatı bir iyilik olduğu için, onu sınırlamaya ya da başka amaçlarla kuvvetlendirmeye gerek yoktur. Sonuç olarak ceza için ceza verilebilecektir.

Kant doğal hukukun varlığını da kabul eder. Doğal hukuk yalnızca a priori ilkeler üzerine kurulmuştur ve kanun koyucunun iradesiyle kendisini kabul ettiren pozitif hukuktan ayrıdır. Pozitif hukuk, doğal hukukun tam olmayan bir havalidir.⁴⁶ Kant'ta doğal hukuk tümüyle aklıdan doğmuş ve var olan yasaların üzerinde düzenleyici bir role sahiptir.⁴⁷

Devlet görüşüne gelince, bazı özellikler dışında Kant'ın çağının liberal devlet sistemini benimsediği görülür. O da devletin kökeni olarak sosyal sözleşmeyi benimser. Ancak Rousseau gibi, onu tarihsel bir olgu olarak değil, bir ilke olarak kabul eder. O'na göre insanlar haklarda ve özgürlüklerde eşitler. Bu nedenle doğal yaşama halinde var olan sınırsız özgürlük sürekli didişmeye neden olur. Böylece bireyler, hukukun sağlanmasını emreden aklın isteğini dikkate alarak devleti kurmuşlardır.

"Devlet, bir insan toplumunun hukuk kuralları altında toplanması," ya da daha ayrıntılı olarak, "benim ve seninkinin pozitif kanunlar tarafından garanti altına alındığı, kamu güçlerine korunduğu bir medeni haldir".⁴⁸ Kant, Cumhuriyeti en iyi yönetim biçimi olarak görmüştür, kuvvetler ayrılığı ve temsili sistemi kabul etmektedir.

"Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir De-

neme" adlı yapıtında Kant, devletlerarası bir federasyonu ve bunun getireceği barışın ilkelerini ayrıntılı olarak düzenlemiştir. Yapıt incelendiğinde uluslararası hukuka uygulanabilecek pek çok ilkeye sahip olduğu görülür. Ayrıca, eğer O'nun 1795'te ortaya koyduğu bu ilkeler, Birinci Dünya Savaşından sonra dikkate alınsaydı belki de bir ikincisine ihtiyaç olmayacaktı.

C) Sonuç

Kant'ın bilgi teorisine ilişkin değerlendirmeye ilk bölümün sonunda yapılmaya çalışılmıştı burada ikinci bölümde ele alınan konulara ilişkin bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

İlk olarak çıkış noktasında kabul edilen irade özgürlüğü her ahlak ve hukuk düşüncesinin onsuz olmaz koşulunu oluşturmaktadır. Ancak, ardından özle, içerikle ilgilenmeyen formalist (biçimci) bir ahlak anlayışı gelmektedir. Bu anlayışın sonucunu bireyin davranışta bulunurken dikkat etmesi gereken, davranışının genel bir yasa niteliğine getirilip getirilemeyeceğidir.⁴⁹ Oysa ahlaki davranış her şeyden öne bazı değerlerin varlığının kabulü ile mümkündür. Kant'ın biçimsel ölçütü, bu konuda yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, sıyrılmış yaşam koşulları içinde bulunan bireyden her davranışında evrenselliği gözetmesini beklemek; ona taşıyamayacağı bir sorumluluk yüklemek olur.⁵⁰ Çünkü bu sorumluluğu yerine getiremeyen bireyin ve toplumun dengesi bozulur.

İkincisi de Kant'ın ahlakı, bir Rigo-rizmdir (yasalara kesin bağlılık).⁵¹ Kant, ödev bilincinden her türlü iç ve dış etkiyi uzak tutmaya çalıştığı için, içine mutlaklık karışan davranışın ahlakiliğini yadsımaktadır. Oysa, değer; ahlaki davranış ve

mutlaklık arasında ayrılmaz bir ilişki vardır.⁵²

Bu konuda ileri sürülen bir görüşte Kant'ın bireyi aşan ahlak anlayışının toplum için uygun olduğudur. Bu görüşe göre konulan ilkeler toplum tarafından iyi birer ilke olarak benimsenip uygulanabilir. Toplumun ve dolayısıyla devletin bu ilkeleri edinmesi hem gereklidir hem de bunları gerçekleştirecek güç ve olanaklara sahiptirler.⁵³

Hukuk hakkındaki görüşlerine gelince, formalizm hukuk alanında da kendini göstermekte ve adaletsizliği birlikte getirmektedir. Çünkü özel hukuk alanında yalnızca iradelerin uyummasının yeterli olması, içeriğe bakılmaması ne kadar adaletsiz olursa olsun sözleşmenin geçerli sayılmasını gerektirecektir.

Cezanın bizzatı bir iyilik olmasıysa yukarıda değinildiği gibi, son derece tehlikeli sonuçlara ulaşabilmektedir. Ceza hukukunda böyle bir anlayışın kabulü totalitarizme davetiye çıkarmaktan başka bir sonuç doğurmayacaktır. İyi olan bir şeyin artırılmasında sakınca olmadığına göre ne kadar çok ceza verilirse, suçluya o kadar iyilik yapılmış olacaktır!

Uluslararası hukuk alanında ise Kant'ın çok açık bir şekilde ifade edip, ilkelerini koyduğu federasyon fikri; O'nun Hollandalı bir hancının tabelasından gördüğü "Ebedi Barış"⁵⁴ ifadesi üzerine yazdığı bu eserde dile getirilen düşünceler halen insanlık için gerçekleştirilmesi gereken bir ideal olma kimliğini korumaktadır.

Son olarak Kant'ın değeri konusunda herkesin kabul ettiği bir noktayı da belirleyelim ki, o da Kategorik Emperatifi yani, ahlakın buyruk karakterini bulgula-mış olmasıdır. O yalnızca bunu çok açık

bir şekilde ortaya koymakla kalmamış, çok vezir bir şekilde ifade de edebilmiştir.

"İki şey insan ruhunu daima yeni bir hayranlık ve saygıyla doldurur: Üstümdeki yıldızlı gökyüzü ve içimdeki ahlak yasası".⁵⁵

NOTLAR

- 1) Akarsu, s. 25 vd.
- 2) Çağıl KAH, s. 1106, 1108., Özbilgen s. 386.
- 3) Kant SY, s. 57.
- 4) Yıldırım, s. 94.
- 5) Özbilgen, s. 386.
- 6) Diemer – Heinemann, s. 175.
- 7) Hume'un Septizm'i hakkında Bkz. Basson s. 140 vd.
- 8) Kant SY, s. 85.
- 9) Kant SY; 59 vd., Akarsu, s. 27 vd.
- 10) Özbilgen, s. 384.
- 11) Kant SY, s. 73.
- 12) Kant SY, s. 74.
- 13) Kant SY, s. 73.
- 14) Akarsu, s. 38.
- 15) A priori'leri görme olayındaki ışığın rolüne benzetebiliriz. Görme olayında ışığın rolü ne ise bilgi olgusunda da a priori'lerin rolü odur. Her olağan görme olayında ışık vardır. Biz nesneleri ışığın onlardan yansımasıyla görüp algılarız. Burada arzu ettiğimiz bizzatı ışığın kendisini görmek değildir. Ama yine de görmek için mutlaka ışığa gereksinim duyarız ve nesneleri ışılda birlikte algılarız. Şaf ışılda görme yoktur. Aynı şekilde, yalnızca a priori'de de bilme yoktur. Ancak duyumdan deney yoluyla ve a priori'lerin katılmasıyla bilgi elde edilir. Işılda yansıtacak bir nesne bulunduğu görme olayı gerçekleşir.
- 16) Kant SY, s. 79.
- 17) Kant SY, s. 79.
- 18) Akarsu, s. 37., Diemer – Heinemann, s. 173.
- 19) Kant SY, s. 36 vd.
- 20) Kirilenko – Korshunova, s. 130 – 131.
- 21) Diemer – Heinemann, s. 173.
- 22) Özbilgen, s. 378 vd.

- 23) Roussel, s. 695.
- 24) Akarsu, s. 40.
- 25) Özbilgen, s. 395 vd.
- 26) Güriz, s. 217.
- 27) Akarsu, s. 42.
- 28) Aral TAY, s. 107. Kant bu fikrini en iyi biçimde ifade ettiğine inandığı için Juvana-lis'in iki dizesini yapıtına almıştır.
"İyi bir asker ol, iyi koruyucu, iyi yargıç ta-nık çağırırsan karar verilmeyen, kesinleş-meyen bir duruşmaya, and içme yalan.
Söylemek için Phalaris bile buyursa, getir-se Boğasını, inan en büyük suç olduğuna canı onura yeğlemenin, yaşam için yaşam nedenlerini yürümen" Kant PUE; s. 237.
- 29) Aral TAY, s. 107.
- 30) Aral TAY, s. 108., Akarsu, s. 43., Güriz, s. 219., Çobanoğlu, s. 70.
- 31) Akarsu, s. 44.
- 32) Akarsu, s. 45.
- 33) Özbilgen, s. 399 – 400.
- 34) Akarsu, s. 45.
- 35) Akarsu, s. 44.
- 36) Akarsu, s. 44.
- 37) Özbilgen, s. 404.
- 38) Hukuku ahlaktan ayıran özelliklerin bir listesi için, Bkz. Öktem HFDN, s. 138.
- 39) Hukuk – ahlak ayrımında ileri sürülen bu görüşlerin eleştirisi ve yeni bir kriter için Bkz. Aral HBU, s. 70 – 83.
- 40) Güriz, s. 220., Çobanoğlu, s. 73.
- 41) Güriz, s. 220.
- 42) Güriz, s. 220.
- 43) Çobanoğlu, s. 75.
- 44) Güriz, s. 233.
- 45) Güriz, s. 233.
- 46) Sena, s. 104.
- 47) Kant'ta doğal hukuk hakkında Bkz. Çağıl KAH.
- 48) Okandan, s. 604., Çobanoğlu, s. 74.
- 49) Aral TAY, s. 108 vd.
- 50) Özbilgen, s. 401 vd.
- 51) Aral TAY, s. 109.
- 52) Aral TAY, s. 109 – 110., Bu konuda Schil-ler'in meşhur hicviyesi için bkz. Çobanoğ-lu s. 72.
- 53) Özbilgen, s. 402 vd.
- 54) Kant EBUD, s. 7.
- 55) Kant PUE, s. 241.

BİBLİYOGRAFYA

- Akarsu, Bedia. *Çağdaş Felsefe*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1987.
- Akın, İlhan. F. *Kamu Hukuku*, Üçdal Yayınları, 4. basım, İstanbul.
- Aral, Vecdi. *Toplum ve Adaletli Yaşam*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1988. (Met: Aral TAY)
- Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1985. (Met: Aral HBU)
- Arsal, Sadri Maksudi. *Umumi Hukuk Tarihi*, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1948.
- Cassirer, Ernst. *Devlet Efsanesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.
- Çağıl, Orhan Münir. *Hukuka ve Hukuk İlmine Giriş*, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1971.
- Çobanoğlu, Rahmi. *Hukuk Felsefesi Ders Notları*, Kısım 1, Basılmamış Ders Notu İstanbul 1967-68.
- Diemer, Alwin. Patzig Günter, Fritz Heine-mann. *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, Çev. Doğan Özlem, Ara Yayıncılık, İstanbul 1990.
- Duguit, Léon. *Kamu Hukuku Dersleri*, Çev. Süheyy Derbil, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1954.
- Einstein, Albert. *İzafiyet Teorisi*, Çev. Gülen Aktaş, Say Yayınları, İstanbul 1989.
- Fromm, Erich. *Özgürlükten Kaçış*, Çev. Selçuk Budak, Payel Yayınları, İstanbul.
- Güriz, Adnan. *Hukuk Felsefesi*, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1985.
- Heimsoeth, Heinz. *Immanuel Kant'ın Felsefesi*, Çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.
- Janet, Paul. Gabriel Seailles. *Metaleb ve Meza-hib*, Çev. M. Hamdi Yazır, Eser Yayınevi, İstanbul 1978.
- Kant, Immanuel. *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme*, Çev. Yavuz Abadan - Seha I. Meray, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1960. (Met: Kant EBÜD)
- Seçilmiş Yazılar*, Çev. Nejat Bozkurt, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984. (Met: Kant SY)
- Pratik Usun Eleştirisi*, Çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, Say Yayınları, İstanbul 1988. (Met: Kant PUE)
- Kirilenko, Galina. Lydia Korshunova. *Felsefe Nedir?* Çev. Gül Aysu, 2. Basım Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul 1987.
- Okandan, Recai Galip. *Umumi Anme Hukuku*, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.
- Oizerman, Theodor. *Felsefe Tarihinin Sorunları*, Çev. Celal A. Kanat, Amaç Yayıncılık, İstanbul 1988.
- Öktem, M. Niyazi. *Özgürlük Sorunu ve Hukuk*, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977. (Metinde ÖSH)
- Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Ders Notları*, İ.Ü. Der. Yayınları, İstanbul 1985. (Met: Öktem HFDN)
- Özbilgen, Tarık. *Eleştirel Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.
- Roussel, Bertrand. *Batı Felsefesi Tarihi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1971.
- Sena, Cemil. *Büyük Filozoflar Ansiklopedisi*, C. 11, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.
- Tunçay, Mete. *Batı Siyasal Düşünceler Tarihi*, Seçilmiş Yazılar, Ankara 1969.
- Yenişehirlioğlu, Şahin. *Hegel Felsefesi'nde Birey Toplum Devlet İlişkileri*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1985.
- Yıldırım, Cemal. *Bilim Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.
- Yörükoğlu, Ömer. *Léon Duguit'in Hukuk Kaidesi Teorisi*, Basılmamış Doçentlik Tezi, İ.Ü. Hukuk Fakültesi 1968.
- Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında ABD'e hakim olan Hukuk Teorisi*, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982.
- Zabunoğlu, Kamu Hukukuna Giriş, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1973.
- Makaleler
- Aral, Vecdi. "Hukukta İrade Özgürlüğü," İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt XLVIII, sayı 1-4, İstanbul 1983.
- Çağıl, Orhan Münir, "İnsanîyet İdesinin Işığında 'Goethe'nin' İnsan ve Hayat Anlayışı, 'Hegel' ve 'Kant'a Nispeti.'" İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt XLVIII-XLIX, Sayı 1-4, İstanbul 1983.
- Filozof Immanuel Kant'ın Sisteminde Ahlak ve Hukukun Felsefi Esasları*, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt. 13 Sayı 3, İstanbul 1947. (Met: Çağıl KAH)